

לא תעשה קרדום לחפור בו

על החשיבות העצומה לא לעשות את התורה קרדום לחפור בו הן לצורך לימוד תורה והן כדי לדון ולהורות תורה שבע"פ, על הנסיונות לעקוף איסור זה ותוצאותיהם החמורות וכיצד ניתן לחזור להקפיד על ההלכה בימינו.

עדכון: יא' שבט תשס"א

קיימת הסכמה, כמעט פה אחד, של הפוסקים בגלות, ראשונים ואחרונים, **פרט לגלות תימן**, להתיר את האיסור החמור של חז"ל להנות מהתורה הנאה חומרית בעולם הזה.

להוותנו, מקובלת ההסכמה כיום גם בארץ, ונכשלו בה אפילו רוב רבני התימנים.

ההיתר תורץ במשך הדורות משום 'עת לעשות לה' הפרו תורתך' ומשום 'אם אין גדים אין תישים' וכדומה, אך כל התרוצים לא עמדו במבחן ההלכה ובתוצאות החמורות של הנאה אסורה מהתורה שהביאה לחילול ה' בזוי התורה וכבוי מאור הדת, כפי שיוכח בהמשך.

הרמב"ם היה אחד הבודדים בכל הדורות **בגולה**, שבטא את אסור חז"ל לעשות את התורה קרדום לחפור בו, בצורה הנחרצת ביותר. בפרושו למשנה ה בפרק ד במסכת אבות, בה נאמר:

'... רבי צדוק אומר, אל תעשם עטרה להתגדל בהם, **ולא קרדום לחפור בהם**. וכך היה הלל אומר, ודאשתמש בתגא, חלף. הא למדת, כל הנהנה מדברי תורה, נוטל חייו מן העולם.

ומפרש רמב"ם (לפי תרגום ר' קאפח):

'כבר חשבתי שלא לדבר בצוואה זו מפני שהיא ברורה, וגם מפני שאני יודע שדברי בה לא ימצאו חן בעיני רוב גדולי התורה ואולי אף כולם. אבל אומר ולא אשים לב למי שקדם ולא לנמצאים. דע שזה שאמר, אל תעשה את התורה קרדום לחפור בה, כלומר אל תחשבה כלי לפרנסה, ופירש ואמר שכל הנהנה בעולם הזה בכבוד התורה הרי זה **הכרית נפשו מחיי העולם הבא**. והתעוורו בני אדם בלשון הזה הברור והשליכוהו אחרי גיוס, ונתלו בפשטים שאינם מבינים אותם, ואני אבארם, וקבעו לעצמם זכויות על היחידים ועל הקהילות, ועשו את השררות התורתיות חוקי מוכסים, והשגו את בני אדם, בהטעייה מוחלטת, שזו חובה ושצריך לעזור לחכמים ולתלמידים ולאנשים המתעסקים בתורה ותורתם אומנותם.

וכל זה טעות שאין לה יסוד בתורה ולא רגלים להשען עליהם כלל. כי כאשר נתבונן בעקבות החכמים ז"ל, לא נמצא להם שגבו מבני אדם ולא קבצו נדבות לשיבות המרוממות המכובדות ולא לראשי גלויות ולא לדיינין ולא למרביצי תורה ולא לאחד מן הממונין ולא לשאר אדם, אלא מצאנו את כולם יש מהם שהיה מצבו דחוק בתכלית ויש שהיה עשיר גדול בתכלית, וחלילה לי מה' לומר שהם לא היו מתנדבים ולא נותנים צדקה, אלא אותו שמצבו דחוק אלו פשט ידו לקבל היו ממלאים לו את מקומו זהב ומרגליות, אבל לא עשה כן, אלא נתעסק במלאכה שיתפרנס ממנה אם ברווח ואם בדוחק, והיה בז למה שבידי בני אדם,

כיון שהתורה מנעתו מכך. וכבר ידעת כי הלל הזקן היה חוטב עצים במקצועו, ולומד לפני שמעיה ואבטליון והוא בתכלית העניות, ומעלתו ידועה, ותלמידיו הם אשר נמשלו במשה ויהושע, וקטן שבתלמידיו רבן יוחנן בן זכאי, ולא יסתפק בן דעת שאלו הוא הסכים לבני אדם להטיב לו, כי אז לא היו מניחין לו לחטוב עצים.

וחנניה בן דוסא אשר מכריזין עליו: כל העולם כולו אינו נזון אלא בשביל חנניה בני, וחנניה בני דיו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת, ולא בקש מבני אדם. וקרנא דיין בכל ארץ ישראל והוא היה שואב מים, וכשהיו בעלי הדין באין לפניו, אומר להם: **או שתתנו לי מי שישאב במקומי בזמן שאני עסוק עמכם, או שתנו לי כדי מה שאני בטל מעבודתי,** ואדון לכם. ולא היו ישראל שהיו בדורם של אלה וזולתם לא אכזרים ולא בלתי גומלי חסדים. ולא מצאנו חכם מן החכמים שמצבם דחוק מגנה אנשי דורו על שלא הטיבו לו. חלילה להם, אלא הם עצמם היו **חסידיים מאמיני האמת לשם האמת,** מאמינים בה' ובתורת משה רבינו אשר בה ישיג האדם עולם הבא, ולא התירו לעצמם את זה, והיו רואים בכך חילול ה' בעיני ההמון, שיחשבו שהתורה מלאכה ככל המלאכות שמתפרנסים בהן ותזדלזל בעיניהם, ויהיה העושה כן 'דבר ה' בזה'. **וטעו אלה המכחישים את האמת ואת הלשונות האלו הברורים** ולקחין ממון בני אדם ברצונם או בעל כרחם במעשיות שמצאו בתלמוד על בני אדם בעלי מומין בגופם או זקנים באים בימים עד שאינם יכולים לעשות מלאכה ואין להם דרך אלא לקבל. ומה יעשו? הימותו? זה לא חייבה תורה.

ואתה תמצא המעשה אשר הביאו ממנו ראייה באמרו: 'היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה' בבעל מום, לא יוכל לעשות מלאכה. אבל עם היכולת, לא המציאה התורה דרך בזה. רב יוסף עליו השלום היה נושא עצים ואומר: 'גדולה מלאכה שמחממת את בעליה', רצונו לאמר שבעת יגיעת איבריו במשא העץ הכבד היה מתחמם גופו בלא ספק והיה משבח זה ושמח בו והיה לבו טוב במתנת חלקו בגלל מה שהיה אצלו ממעלת ההסתפקות. וכבר שמעתים הנפתים נתלים באמרם: 'הרוצה להנות יהנה כאלישע, ושלא להנות על יהנה כשמואל הרמתי'. **וזה אינו דומה לזה כלל,** ואמנם **זה אצלי סילוף ממי שהביא ראייה ממנו, הואיל והוא מבואר ואין בו מקום לטעות.** כי אלישע לא היה מקבל ממון מבני אדם, כל שכן שלא היה מטיל עליהם ומחייבם בחוקים, חלילה לה' מזה, ואמנם היה מקבל הכבוד בלבד, כגון שיארחו איש אחד, והוא בדרך נוסע, וילון אצלו ויאכל אצלו בלילה ההוא או ביום וילך לעסקיו. ושמואל לא היה נכנס בבית איש ולא אוכל ממזונו*. ובכגון זה אמרו חכמים שתלמיד חכמים אם רצה להידמות לזה עד שלא יכנס אצל איש, יש לו לעשות כן וכמו כן אם רצה להתארח אצל איש בהכרח נסיעה או כיוצא בזה, יש לו לעשות כן. לפי שכבר הזהירו מן האכילה ללא הכרח ואמרו: 'כל תלמיד חכמים המרבה סעודותיו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו ומייתם את גוזליו ותלמודו משתכח ממנו ומחלוקות רבות באות עליו **ודבריו אינם נשמעים ומחלל שם שמים** ושם רבו ושם אביו וגורם שם רע לו ולבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות', ואמרו: 'כל סעודה שאינה שלמצוה אסור לתלמיד חכמים להנות ממנה'...

הארכתני בציטוט זה מחמת חשיבותו ולא השלמתיו. חשוב ללומדו במלואו בפרוש רמב"ם למשנה באבות ד,ה. בספר שמואל א בפרק ה יש סיפור שלפיו רצו להוכיח שהנביא קבל תשלום על שרותיו, ולהסיק מזה לגבי רב:

ויאמר שאול לנערו, והנה נלך ומה נביא לאיש, כי הלחם אזל מכלינו ותשורה אין להביא לאיש האלוהים: מה, איתנו. ויוסף הנער, לענות את שאול, ויאמר, הנה נמצא בידי רבע שקל כסף; ונתתי לאיש האלוהים, והגיד לנו את דרכנו.

ברור שחז"ל וגם רמב"ם ידעו פסוקים אלה, והדגישו ששמואל אפילו כיבוד לא הסכים לקבל. ועוד הנביא מיכה מוקיע קבלת כסף על ידי מי שנקראו נביאים :

שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו בונה ציון בדמים וירושלים בעולה ראשיה בשוחד ישפוטו **וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסומו...**

לכן אין להסיק משיחת שאול ונערו שהנביא קבל דבר מהעם, אלא שכך חשבו הם, שהרי היו בזמן שאול בעלות אוב וכדומה, והן קבלו כספים.

בהתאם לדברי חז"ל במסכת אבות ובמקומות אחרים, פסק רמב"ם בהלכות תלמוד תורה ג, ט-יא :

ט כל המשים על ליבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה, ויתפרנס מן הצדקה, הרי זה חילל את השם, וביזה את התורה, וכיבה מאור הדת, וגרם רעה לעצמו, ונטל חייו מן העולם הבא : לפי שאסור ליהנות בדברי תורה, בעולם הזה.

י אמרו חכמים, כל הנהנה מדברי תורה, נטל חייו מן העולם. ועוד ציוו ואמרו, לא תעשם עטרה להתגדל בהן, ולא קורדום לחפור בהם. ועוד ציוו ואמרו, אהוב את המלאכה, ושנוא את הרבנות. וכל תורה שאין עימה מלאכה, סופה בטילה; וסוף אדם זה, שיהא מלסטם את הברייות.

הלכות אלה דנות במקבל צדקה על עוסקו בתורה כמו בחורי ישיבות וכוללים. במורים עוסקות הלכות תלמוד תורה א, ח-י [ז] :

היה מנהג המדינה ליקח מלמד **התינוקות** שכר, נותן לו שכר; וחייב ללמדו בשכר, עד שיקרא תורה שבכתב כולה.

מקום שנהגו ללמד **תורה שבכתב** בשכר, מותר ללמד בשכר. אבל **תורה שבעל פה**, **אסור ללמדה בשכר**: שנאמר "ראה לימדתי אתכם" (דברים ד, ה)--מה אני **בחינם** למדתי, אף אתם בחינם למדתם ממני; וכן **כשתלמדו לדורות, בחינם** כמו שלמדתם ממני.

לא מצא מי שילמדו בחינם--ילמוד בשכר(1). שנאמר "אמת קנה" (משלי כג, כג). יכול, ללמד לאחרים בשכר; תלמוד לומר, "ואל תמכור" (שם). הא למדת שאסור לו ללמד בשכר, אף על פי שלמדו רבו בשכר.

ושבחו חכמים את המתפרנס ממעשה ידיו, ובהתאם פסק רמב"ם בהלכות תלמוד תורה ג, יא :

מעלה גדולה היא למי שהוא מתפרנס ממעשה ידיו, ומידת חסידים הראשונים היא; ובזה זוכה לכל כבוד וטובה שבעולם הזה, ולעולם הבא: שנאמר "יגיע כפיך, כי תאכל; אשריך, וטוב לך" (תהילים קכח,ב), אשריך בעולם הזה, וטוב לך לעולם הבא, שכולו טוב.

וכיוון שזו דעת חז"ל, ברור שזו הדרך האחת הנכונה המחייבת, **והוכח שיכול כל אדם** ללמוד תורה, להגיע לגדולה **אמתית** בלא להתפרנס מהצדקה. אלא ממעשה ידיו. אך הכסף משנה משיג על פסיקה זו של רמב"ם בסידרה 'תירוצים' שהאחרון שבהם מעיד על קודמיו, ובו נאמר:

כל מקום שהלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג. וראינו כל חכמי ישראל קודם זמן רבנו ואחריו נוהגים ליטול שכרם מן הציבור וגם כי נודה שהלכה כרבינו בפירוש המשנה אפשר שהסכימו כן חכמי הדורות משום עת לעשות לה' הפרו תורתך שאילו לא היתה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה לא היו יכולים לטרוח בתורה כראוי והיתה התורה משתכחת ח"ו, ובהיותה מצויה יוכלו לעסוק ויגדיל תורה ויאדיר.

כעין הכלל על 'הלכה רופפת' נזכר שלוש פעמים בתלמוד הירושלמי. במסכת פיאה דף לד, א וזו לשונו:

דאמר רבי אבון בשם ריב"ל לא סוף דבר הלכה זו אלא כל הלכה שהיא רופפת בבית דין ואין את יודע מה טיבה צא וראה מה הציבור נוהג ונהוג.

ובודאי היה ידוע גם לרמב"ם, אך אינו מזכירו במשנה תורה.

אולם גם אם הכלל הנזכר בירושלמי מקובל להלכה, נשים לב קודם כל שבית יוסף לא מצטטו נכון וההבדל משמעותי מאד. לא נאמר בכלל 'הלכה רופפת **בידך**', אלא '**בבית דין**', שנית ואף חמור יותר, לפי ניסוח בית יוסף מדובר בהלכה רופפת בעוד **איסור הנאה מהתורה אינו הלכה רופפת!** שהרי הוא מפורש בדברי התנאים והאמוראים בצורה נחרצת, **והם נהגו לפיו**, כפי שמפרט רמב"ם בפירוש המשנה באבות. וכנראה הרגיש בית יוסף עד כמה רופף ולא אמין הטיעון, לכן הוסיף עוד 'טעם' עוד יותר רופף:

אפשר שהסכימו חכמי הדורות וכו'. אך אין כל חכמי הדורות יחד יכולים להסכים נגד דין מפורש של חז"ל. גם לחשש שתשתכח התורה אין בסיס, שהרי גדולי חז"ל לא התפרנסו מצדקה, חלקם היו עניים, אך לא השתכחה תורתם, אלא פוארה על ידם ועל ידי כל מי שהלך בדרכם עד ימינו, כי נהגו ביושר לב ודחו כל פתוי להנות מתורה. ואכן הפריכה המציאות את צפיית הבית יוסף, שעל ידי עשיית התורה קרדום לחפור בו, 'יגדיל תורה ויאדיר', להפך, כפי שצפו חז"ל ורמב"ם, ההנאה האסורה מהתורה גרמה וגורמת חלול ה', בזיון התורה וכבוי מאור הדת.

המהר"ל, כמו רמב"ם, הכיר **בנזק החמור שנגרם על ידי התלות החומרית של הרבנים הנהנים באיסור מהתורה**, והדגיש זאת בספרו דרך החיים:

'שהדבר שהוא **כבוד התורה והוא כבוד המקום והוא גורם לאהוב השי"ת**, כאשר אין תלמיד חכם צריך לבני אדם... ודבר זה (שתלמיד חכם צריך לבני אדם) **גורם בעוונותינו בטול כבוד התורה, שאם לא היו הלומדים מתפרנסים מהם היתה התורה מתעלה מעלה מעלה**, גם היו מוכיחים את הצבור כי

אשמת הצבור בראשם ולא היו נושאים פנים, אך עתה כיון שצריכים להם כל רב קנה אדון לעצמו.

ולכך אמר שמעיה אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות. ע"כ מהמהר"ל.
(הסוגרים שלי. א.ל.)

כבוד לתורה וכבוד למקום כאשר אין תלמיד חכם צריך לבריות, ומובן שבזיון לתורה וחילול כבוד ה', כאשר תלמיד חכם נזקק לבריות ונאלץ לשאת להם פנים. ועוד נראה בנדון, עד כמה צדקו דברי חז"ל ורמב"ם ועד כמה הכזיבו דברי החולקים. ויש בהם החולקים בטענה שרמב"ם הגאון הגדול והמעטים הדומים לו יכלו לגדול בתורה **ללא הנאה אסורה מהתורה**, אבל תלמידי חכמים רגילים, אינם מסוגלים לכך. איזו צניעות ואיזו הערכה לרמב"ם? לא ולא! אין זו צניעות אלא צניעות ופגיעה בכבוד חז"ל ורמב"ם. וכי לא ידעו חז"ל ודוברם רמב"ם אם מסוגלים פשוטי העם ותלמידי החכמים ללמוד ולהתפרנס, הרי כתב רמב"ם שרוב בני האדם הם רק צוותא לאיש המעלה. וגאון גדול כמוהו ואחד הרופאים הגדולים בכל הדורות, האם לא ידע מה כשורי האדם? וכי חז"ל שאסרו לעשות את התורה קרדום לחפור בו, וכי לא חששו שתשכח התורה? ושמא אסרו להנות מהתורה רק על הרמב"ם והדומים לו? מענין יושרם של 'המתחסדים': כדי לחלוק על הרמב"ם, חשבו עצמם 'גדולים', אך כדי להתפרנס מיגיע כפיהם הפכו ליקטנים! **ואכן כאלה היו, נהנו מהתורה למרות האיסור החמור וגרמו לכבוי אורה.**

אפשר להוכיח, אך אין זה המקום, שההנאה מהתורה על ידי התלות הכספית של הרבנים בקהילה, ולא ביגיע כפיהם, גרמה לא רק לכבוי מאור הדת שהוא חורבן רוחני, אלא גם לחורבן קהילות בגלות, לרבות השואה. בהיותי סטודנט בשוויץ הכרתי את ר' י. ויינברג זצ"ל, בעל ה'שרידי אש'. שוחחתי איתו לעתים קרובות. שאלתי אותו על מניעי התנגדות ראשי הישיבות, רבנים חשובים וראשי קהילות ליציאת היהודים מאירופה. הרב ויינברג אמר שראשי הישיבות והקהילות התנגדו לעליה ארצה מהסבה שהתנגדו המרגלים לכניסה לארץ בימי משה. **לדעת חז"ל התנגדו המרגלים לכניסת העם לארץ כי פחדו 'שתאבד פונסתם'**. כיצד? במדבר היו הם ראשי שבטים, אך בארץ יהיה שלטון מרכזי והם יאבדו את מעמדם כראשי שבטים, לכן העדיפו שהעם ישאר במדבר. והוסיף הרב ואמר: 'ואל יעלה על דעתך שהמרגלים היו רשעים, בעוד ראשי הקהילות והישיבות היו צדיקים. לא! המרגלים היו צדיקים, הם היו ראשי שבטי ישראל אשר משה בחר בהם'. ע"כ דבריו, ומובן מהם שבגלל נגיעה אישית, סרחו עשרה מתוך שנים עשר, ואבד דור במדבר.

החולקים על רמב"ם לא הסתפקו בטיעונים **מופרכים** כנ"ל, אלא טענו גם טענות **שקר**, והעזו להיתלות ברמב"ם עצמו, כדי להוכיח שה'מתמסר' ללימוד תורה זכאי להתפרנס מהצדקה. בהלכות שמטה ויובל פרק יג הלכות י [יב] - יב [יג], נאמר:

י [יב] ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם אחיו--מפני שהובדל לעבוד את ה' ולשרתו, ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים, שנאמר "ויראו משפטך ליעקוב, ותורתך לישראל" (דברים לג, י).

יא ולפיכך הובדלו מדרכי העולם--לא עורכין מלחמה כשאר ישראל, ולא נוחלין, ולא זוכין לעצמן בכוח גופן; אלא הם חיל ה', שנאמר "ברך ה' חילו" (דברים לג, יא), והוא ברוך הוא זוכה להם, שנאמר "אני חלקך ונחלתך" (במדבר יח, כ).

יב [יג] **ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להיבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעת את ה', והלך ישר כמו שעשהו האלוהים, ופרק מעל צווארו עול החשבונות הרבים אשר ביקשו בני האדם--הרי זה נתקדש קודש קודשים, ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים; ויזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו, כמו שזיכה לכוהנים ללויים. הרי דויד אומר "ה', מנת חלקי וכוסי--אתה, תומיך גורלי" (תהילים טז, ה).**

על סמך הלכה יב [יג] טענו וטוענים רבנים חשובים שהם זכאים לתמיכת הציבור כמו הלויים. בהרצאה של רב ידוע ניתן לקהל צילום הלכות אלה כהוכחה שכל מי שמתמסר ללימוד תורה רשאי להנות מהציבור כמו הלויים. הצילום היה ממשנה תורה עם פירוש רדב"ז **אך הרב חתך מתוך צילום הדף את החלק שעליו פרוש רדב"ז על הלכה זו, כי רדב"ז צפה שימצאו מתחכמים, שירצו לראות בה היתר של רמב"ם למתמסר ללימוד תורה להנות מהציבור בניגוד ברור לאמת ולדעת רמב"ם בנדון, לכן הדגיש רדב"ז בפירושו להלכה זו:**

הוא מיושר דעתו וסברתו ז"ל שכתב 'יזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו', שהקב"ה יזכה לו להרויח בעולם דבר המספיק לו, **ולא שישליך את עצמו על הצבור, ועיין במה שכתב בפרוש משנתו 'ולא קודם לחפור בו'.**

ואף הפסוק שמביא רמב"ם לראיה מוכיח את כוונתו:

הרי דויד אומר "ה', מנת חלקי וכוסי--אתה תומיך גורלי" (תהילים טז, ה).

ה' תומך גורלו ולא בני האדם!

אותו רב ידוע שחתך את פרוש רדב"ז שלא היה נוח לו, פעל כפי שכתב רמב"ם בפרושו למשנה באבות:

...והשגו את בני אדם, בהטעייה מוחלטת, שזו חובה וצריך לעזור לחכמים ולתלמידים ולאנשים המתעסקים בתורה ותורתם אומנותם. וכל זה טעות שאין לה יסוד בתורה ולא רגלים להשען עליהם כלל.

ולא הסתפקו בהטעייה כזו. כדי להפריך את איסור רמב"ם להנות מהתורה, העלו טענה מרושעת שכביכול רמב"ם עצמו התפרנס מהצדקה בניגוד למה שפסק, שהרי אחיו פרנסו. אך רמב"ם נהג רק לפי ההלכה. קודם כל מותר לאח לפרנס את אחיו ואין חשש שיאמרו שהתורה מלאכה, אלא שאחיו לא פרנס אותו. באיגרתו אל ר' יפת הדיין הוא מספר על מות אחיו:

והרעה הגדולה שבאה עלי באחרונה, שהיא רעה מכל רעה שעברה עלי מיום היותי עד היום הזה, והיא פטירת הצדיק זצ"ל, שטבע בים הודו, ובידו ממון רב לי ולו ולאחרים...והוא היה הבן על ברכי גדל, והוא היה האח, והוא התלמיד, **והוא שהיה נושא ונותן בשוק ומרויח ואני יושב לבטח...**(איגרות רמב"ם בהוצאת רב שילת, כרך א' עמ' שיא, ההדגשה שלי, א. לוי)

כתב רמב"ם שהיה בידי אחיו ממון רב שלו, שבו היה אחיו נושא ונותן בשבילו. וזה הנקרא מטיל מלאי לכיס של תלמידי חכמים, ומקיים מצווה חשובה המטיל מלאי לכיס של תלמיד חכמים, מותר לתלמיד חכם לקבל סוג זה של טובת הנאה, וכך נאמר בתלמוד הבבלי פסחים דף נג, א:

דאמר ר' יוחנן כל המטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנא' (קוהלת ז) כי בצל החכמה בצל הכסף:

ועל כך כתב רמב"ם בפירושו למשנה ה בפרק ד בפרקי אבות:

ואמנם הדבר אשר התירתו התורה לתלמידי חכמים הוא שיתנו ממון לאדם יעשה להן סחורה בו בבחירתו, אם ירצה ועושה זה יש לו שכר על כך, וזה הוא שמטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים, ושתמכר סחורתם תחילה למה שיימכר, ותיתפש להן ראשית השוק דווקא. אלו חוקים שקבע ה' להם כמו שקבע המתנות לכהן והמעשרות ללוי, לפי מה שבא בקבלה. כי שתי הפעולות האלה יש שיעשו אותן הסוחרים קצתם עם קצתם על דרך הכבוד, ואפילו לא היתה שם חוכמה, **ולכל הפחות יהיה תלמיד חכמים כמו עם הארץ מכובד.**

מקובל הדבר בין סוחרים דרך כבוד, וקל וחומר שמקובל בין אחים, ואין לראות בכך הנאה מהתורה, וכמה אומלל מי שהעליל על רמב"ם שהתפרנס מהצדקה.

ובכל זאת יש מקום לתהות ממה יתפרנס מורה, רב או דיין שמקדיש רוב זמנו להוראה או דיינות? בהלכות תלמוד תורה א, ט, נאמר:

מקום שנהגו ללמד **תורה שבכתב** בשכר, מותר ללמד בשכר. אבל **תורה שבעל פה, אסור ללמדה בשכר:** שנאמר "ראה לימדתי אתכם" (דברים ד, ה)--מה אני **בחינם** למדתי, אף אתם בחינם למדתם ממני; וכן **כשתלמדו לדורות, בחינם** כמו שלמדתם ממני.

נמצא שללמד תורה שבע"פ מותר רק בחינם. ובכן ממה יתפרנס מורה תורה שבע"פ?

כדי להשיב על כך יש לברר את פירוש המושג **בחינם**? תשובה על כך לא נמצאת בהלכות תלמוד תורה, אבל נמצאת בהלכות פרה אדומה ז, ג-ה:

ז, ג השכר--פוסל בקידוש ובהזיה, ואינו פוסל במילוי. כיצד, **הנוטל שכרו לקדש מי חטאת, או להזות מהן--הרי אותן המים כמי המערה, והאפר כאפר מקלה: שאינו כלום.** אבל נוטל הוא שכר למלאות המים, או להוליכן. ומקדשין אותן **בחינם**; ומזה מהן המזה, **בחינם.**

ומה פירוש עשייה **בחינם** לפי ההלכה? המושג מוסבר בשתי ההלכות הבאות.

ז, ד היה המקדש או המזה, זקן שאינו יכול להלך על רגליו, ובא הטמא וביקש ממנו להלוך עימו למקום רחוק לקדש או להזות--הרי זה מרכיבו על החמור, ונותן שכרו כפועל בטיל שבטיל מאותה מלאכה שביטלו ממנה.

כלומר המקבל שכר כפועל בטל, נחשב לו שעשה בחינם וכך מבואר בהלכה הבאה, ה :

ז, ה וכן אם היה כוהן, והיה מיטמא בטומאה המונעתו מלאכול תרומתו בעת שילך עימו להזות או לקדש--הרי זה מאכילו ומשקהו וסכו ; ואם ביטלו ממלאכה--נותן לו שכרו, כפועל בטיל של אותה מלאכה : שכל אלו הדברים, אינן שכר שנשתכר בקידוש או בהזיה--שהרי לא הרוויח כלום, ולא נטל אלא כנגד מה שהפסיד.

זו הגדרת עשייה 'בחינם' :

שכל אלו הדברים, אינן שכר שנשתכר בקידוש או בהזיה--שהרי לא הרוויח כלום, ולא נטל אלא כנגד מה שהפסיד.

נמצא שעשייה בשכר פועל בטיל של אותה מלאכה, נחשבת 'עשייה בחינם', ואין מקום לטעון שיש הבדל בהגדרת עשייה בחינם בין מקדש מי חטאת, למורה תורה שבע"פ, כי 'כל אלו הדברים אינן שכר'.

ומה פירוש פועל בטיל של אותה מלאכה?

בפירוש משנה ו בפרק ד במסכת בכורות מסביר רמב"ם את המושג :

ואמרו כפועל בטל של אותה מלאכה, ואני אבאר לשון זה וענינו, כי שמעתי בו הרבה דברים בלתי מספיקים ואף אינם מביאים אל המטרה כלל, והוא, כגון שהיה האדם בעל יכולת באומנותו ומומחה בה מכניס ביומו סכום מרובה, הרי לא נאמר יתן לו שעור מה שבטל אדם זה, אלא רואים מלאכה זו על הרוב, ונאמר כמה עשוי אדם להכניס במלאכה זו ביום אחד, וזהו ענין אמרם באותה מלאכה. אבל ענין בטל של אותה מלאכה, הרי הוא תלוי ביגיעה שיש באותה המלאכה או המנוחה, לפי שיש מלאכות שיש בהן יגיעה רבה כעבודת הברזל וכריית המחצבות, ואם תנתן הברירה לאדם בין שיעשה אותה העבודה המיגעית או ינוח כל היום, בודאי שיעדיף את המנוחה ואף על פי שיקבל סכום קטן (על היגיעה ויקבל הסכום הידוע)* הרבה יותר**. אבל המלאכות הקלות אשר עושה כבטל, כגון השולחני שהוא פורט ומקבל שכר וכיוצא בו, לא יהא בין הבטל והמתעסק בה הבדל גדול, שאם היה מגיע לנפח דרך משל, שתי מעין והיה החכם הזה נפח ובטלו ממלאכתו יום בהוראותיו ודיניו, הרי זה משלם לו חצי מעה, כי אע"פ שבטלו הרי נח מעמל רב, ואם היה שולחני הרי משלם לו מעה ומחצה דרך משל, לפי שהוא בטלו מדבר שלא היה לו בו טורח. והבן ענין זה כי נפלא הוא ונכון.

* הסגרת מלים שאין להן מובן. ** הוספתי מלים אלה לפי הענין, א. לוי.

לפי זה גם המלמד תורה שבע"פ וקיבל רק דמי פועל בטל, שבטל מאותה מלאכה, נחשב שלימד בחינם, **אלא שיש גורם חשוב נוסף והוא שיהיה ניכר שהשכר שמקבל המורה על הוראת תורה שבע"פ, הוא אכן שכר הבטלה מעבודתו שבטל ממנה ולא יותר** כמפורש לגבי דיינים, שאף הם חייבים לדון בחינם. כדי להבהיר הבט חשוב זה נדון בתנאי קבלת שכר של דיין ונחזור לדון בהוראת תורה שבע"פ ובדיינות בשכר הבטלה הניכר.

בכתובות קה,א נדון שכר דיינים בפרוטרוט, והרי תרגום הקטע לפי רב עדין אבן ישראל:

קרנא היה לוקח מעה מן הזכאי ומעה מן החייב, והיה דן להם דין. ואיך היה עושה כך? והרי נאמר 'ושוחד לא תקח' (שמות כג,ח), ואם תאמר דברים אלה רק במקום שאינו לוקח משניהם, שמא יבוא להטות את הדין, וקרנא כיוון שהיה לוקח משניהם לא יבוא להטות את הדין. וכאשר לא בא להטות את הדין האם מותר? והרי שנוייה 'ושוחד לא תקח' מה תלמוד לאמר? אם ללמד שלא לזכות את החייב ושלא לחייב את הזכאי הרי כבר נאמר (דברים טז) לא תטה משפט, **אלא אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב אמרה תורה ושוחד לא תקח**. דברים אלה אמורים כשלווקח את הכסף בתורת שוחד, **קרנא בתורת שכר היה לוקח**. ובתורת שכר האם מותר? והרי שנינו הנוטל שכר לדון דיניו בטלין. דברים אלה אמורים כשהוא נוטל שכר הדין **קרנא שכר הבטלה היה לוקח**. ושכר הבטלה האם מותר? והרי שנוייה ברייתא מכוער הדיין שנוטל שכר לדון, אלא שדינו דין. כיצד בדיוק מדובר? אם תאמר שכר שנוטל עבור הדין? והרי שנוייה ברייתא הנוטל שכר לדון דיניו בטילין! אלא **שכר הבטלה ושנה מכוער הדיין!** דברים אלה שמכוער הדיין זה כשנוטל שכר הבטלה שאינה מוכחת (שהיא שכר הבטלה), **קרנא (שכר) הבטלה המוכחת היה נוטל, שהיה בודק באוצרות יין והיו נותנים לו זוז וכמו זה במקרה רב הונא, כאשר היה בא דין לפניו, היה אומר להם תנו לי אדם שידלה לי במקומי, ואדון לכם**. (2)

ובהתאם לכך פסק רמב"ם בהלכות סנהדרין כג,ו [ה]:

כל דיין שנוטל שכרו לדון דיניו בטלים (והוא שלא יהיה שכר הניכר) אבל אם היה עוסק במלאכתו ובאו לפניו שנים לדין ואמר להן תנו לי מי שיעשה תחתי עד שאדון לכם או תנו לי שכר בטלתי הרי זה מותר, **והוא שיהיה הדבר ניכר שהוא שכר הבטלה בלבד ולא יותר**, ויטול משניהם בשוה זה בפני זה כגון זה מותר.

את הפיסקה 'והוא שלא יהיה שכר הניכר' הסגרתי בסוגריים, כי בדפוס וונציה יש גירסה הפוכה 'והוא שיהיה שכר הניכר', **ואותה מביא ה'פרי חדש' כגירסה הנכונה!** אך יוכח ששתיהן אינן מקוריות.

המינוח בשתייהן לא ברור מה פירוש 'שכר הניכר'? בתלמוד נאמר **שכר הבטלה הניכר**.

'שכר הניכר' לא נמצא בתלמודים, ולא בתוספתא. במשנה תורה הוא נמצא רק בפיסקה המוזרה שבהלכה זו. שתי הנוסחאות המכילות את המושג 'שכר הניכר', נוגדות זו את זו, **ולפי פשטן**, גם את האמור בתלמוד בנדון. הראשונה בלתי קבילה, כי לפיה דיין שנוטל שכר **שאינו ניכר** דיניו בטלים, אולם אם נטל שכר הניכר אין דיניו בטלים, דבר הנוגד את דעת חז"ל ואת דעת רמב"ם, אך תואם את דעת מי שרוצים להתיר את הדיינות בשכר 'רשמי' (**ניכר**), כמוסבר בהמשך. ואף השנייה אינה קבילה, וכי יתכן שדיין המקבל שכר ניכר דיניו בטלים, אולם

אם הוא מקבל שכר שאינו ניכר, (מתחת לשולחן?), דיניו קיימים?! לא מובן. לכן סביר להניח שאף אחת מהן אינה דברי רמב"ם. ואכן ידוע שחלו שנויים רבים, מקריים ומכוונים בנוסח התלמוד, בדברי הגאונים ובמשנה תורה. (3) וכשיש שתי נוסחאות הפוכות במשנה תורה, ברור שחל שנוי בנוסח המקורי. שתייהן נוגדות את האמור בתלמוד ואת פירוש רמב"ם למשנה באבות המבוסס על התלמוד, שהרי בתלמוד ובפירוש רמב"ם למשנה, **מותר רק שכר הבטלה הניכר ולא יותר**. ורק **בדיעבד**, אם נטל הדיין שכר הבטלה **שלא ניכר** שהוא שכר הבטלה בלבד, **מכוער** הדיין, אולם **אין דיניו בטלים**.

נתבונן בברור המפורט של השכר המותר לדיין בתלמוד הבבלי בכתובות קה, א הני"ל.
בראשית הדיין נקבע:

דיין הנוטל שכר דיניו בטלים, לאחר קביעה זו נאמר:

מכוער הדיין הנוטל שכר שלא ניכר שהוא שכר הבטלה בלבד, אך אין דיניו בטלים.
ולבסוף מובהר:

שמותר לדיין, לכתחילה, לקבל שכר הבטלה הניכר ומובאות הדוגמאות של קרנא ורב הונא.

לפי זה אין כל מובן לפיסקה 'והוא שלא יהיה שכר הניכר', ולא לפיסקה ההפוכה לה 'והוא שיהיה שכר הניכר'.
הן זרות לנושא ואם נמחק אותן תתקבל הלכה שנותנת ממש את מסקנת הדיין בתלמוד:

כל דיין שנוטל שכרו לדון דיניו בטלים, אבל אם היה עוסק במלאכתו ובאו לפניו שנים לדין ואמר להן תנו לי מי שיעשה תחתי עד שאדון לכם או תנו לי שכר בטלתי הרי זה מותר, והוא שיהיה הדבר ניכר שהוא שכר הבטלה בלבד ולא יותר, ויטול משניהם בשוה זה בפני זה כגון זה מותר. (הלכות סנהדין כג, א-ה)

נוסח זה ברור, תואם את דעת חז"ל בכתובות קה, א ואת פרוש רמב"ם למשנה ז בפרק ד במסכת אבות, ואת הלכות ט-י בפרק ג מהלכות תלמוד תורה, וסביר שנוסח זה תואם את הנוסח המקורי.

אפשר לשער מה סבת השנוי בנוסח משנה תורה. כנראה שרבנים שקבלו שכרם מהקהילה או מהמלכות, בקשו להכשיר זאת גם לפי משנה תורה, והוסיפו בגליון את 'והוא שלא יהיה שכר הניכר', ויובן מכך, שאם שכר הדיין הוא שכר הניכר, כלומר שכר 'רשמי' 'מוכר', דיניו דינים. וכידוע נעשו שנויים רבים ונרחבים כדי להתאים את ההלכות למנהגי המשנים. (3)

ואכן יש טוענים שהדרישה שהדיין יקבל רק שכר הבטלה הניכר, היא רק כאשר מקבל הדיין שכרו מהמתדיינים לפניו, אולם אם מקבל הדיין את שכרו מהמדינה, או מרשות כמו הקהילה וכדומה, אז מותר לו לקבל שכר גם אם אינו שכר הבטלה, ביחוד אם הם יזמו את הפניה לדיין. לכאורה יכולים הם להסתמך על הלכות שקלים ד, ז שם נאמר:

מגיהי ספרים שבירושלים, נוטלין שכרן מתרומת הלשכה; **דיינין שדנין את הגזלנין בירושלים, נוטלין שכרן מתרומת הלשכה.** וכמה היו נוטלים, תשעים תשעים מנה בכל שנה; **ואם לא הספיקו להם, אף על פי שלא רצו, מוסיפין להם כדי צורכם, הם ונשיהם ובניהם ובני ביתם.**

הלכה זו מבוססת על התלמוד הירושלמי שקלים טז, א, פרק ד הלכה ב:

גידל בר בנימין בשם ר' אסי שני דייני גזילות נוטלין שכרן מתרומת הלשכה.

בתלמוד הבבלי כתובות דף קה, א, הנוסח:

אמר רב יהודה אמר רב אסי **גוזרי גזירות שבירושלים היו נוטלין שכרן תשעים ותשע מנה מתרומת הלשכה לא רצו, מוסיפין להם. לא רצו, אטו ברשיעי עסקינן?** אלא **לא ספקו, אף על פי שלא רצו, מוסיפין עליהן.**

המושג גוזרי גזירות לא נמצא במשנה תורה. יתכן שבתלמוד הבבלי שהיה לפני רמב"ם היה כתוב דייני גזילות כמו בתלמוד הירושלמי.

ולאחר הקביעה שדייני גזילות היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה, מובא בתלמוד דיון מפורט בשכר שנטל קרנא מהמתדיינים לפניו והוכח שהיה שכרו רק שכר הבטלה הניכר, ראה למעלה. **ברור שגם שכר דייני הגזילות, שנדון בתלמוד לפני הדיון בשכרו של קרנא, היה אף הוא רק שכר הבטלה הניכר, שאם לא כן היה התלמוד מקשה עליו, כפי שהקשה על שכרו של קרנא.**

ועוד, רמב"ם הסביר בפירושו לפרקי אבות ד, ז את טעם האיסור להנות מהתורה כי אם יקבל אדם שכר על הנאה מהתורה, יאמרו הבריות שהתורה- מלאכה ככל המלאכות שמתפרנסים בהן ותזדלזל בעיניהם, ויהיה העושה כן 'דבר ה' בזה'.

מכאן ששכר דייני גזילות היה שכר הבטלה הניכר ולא יותר, שהרי לא יתכן שיקבלו **מחכמים שכר שיראה ממנו שהתורה מלאכה ותזדלזל**, ועוד כמה ראיות לכך:

מגיהי ספרים שבירושלים קבלו שכר **זהה** לשכר דיינים שדנים את הגזלנים, וברור שכישורי דיינים ותלמידי חכמים, עולים על כשורי מגיהי ספרים ובמידה נכרת על ממוצע כישורי שאר האוכלוסיה, לכן סביר שרמת הכנסתם, לו התפרנסו מיגיע כפיהם, היתה הרבה מעל ההכנסה הממוצעת של האוכלוסיה ומעל הכנסת מגיהי הספרים. וכיוון שקבלו שכר זהה לשכר מגיהי הספרים. נמצא שהכנסתם היתה פחותה מהצפוי לאנשים בכישוריהם. ועוד, כיוון שנאמר בתלמוד שאם לא הספיק למחייתם השכר שנקבע להם על ידי חכמים, מוסיפים להם, מובן שהיה זה שכר גבולי לאותה אוכלוסיה, ולגבי דיינים ותלמידי חכמים, היה **לכל היותר** שכר הבטלה הניכר.

קביעת חכמים שאם לא הספיק התשלום למחיית הדיינים **מוסיפין עליהן אף על פי שלא רצו!** היא ראייה נוספת **ששכר הדיינים היה רק שכר הבטלה הניכר**. כי מי מסרב לקבל תוספת לשכרו, ביחוד כששכרו לא מספיק למחייתו? אלא שהיו הדיינים תלמידי חכמים אמיתיים וצדיקים שלא רצו לקחת אלא **דמי הבטלה הניכרים ולא יותר** וחששו שהתוספת תהיה מעבר לשכר הבטלה המותר, וכך תארם רמב"ם בפירוש המשנה:

...הם עצמם היו **חסידיים מאמיני האמת לשם האמת**, מאמינים בה' ובתורת משה רבינו אשר בה ישיג האדם עולם הבא, ולא התירו לעצמם את זה, והיו רואים בכך חילול ה' בעיני ההמון, שיחשבו שהתורה מלאכה ככל המלאכות שמתפרנסים בהן ותזדלזל בעיניהם, ויהיה העושה כן 'דבר ה' בזה'. (פירוש המשנה אבות ד, ז)

גם במשנה תורה ציין רמב"ם שאם לא הספיק השכר הקבוע לדיינים **מוסיפים להם, אף אם לא רצו!** כי מודגש בכך ששכרם היה שכר הבטלה ולא יותר. מכל האמור **מוכח ששכר דייני גזילות היה, לכל היותר, שכר הבטלה הניכר!** ויש לשים דגש נמרץ על **הניכר**.

אפשר להוכיח שתלות המנהיגים הרוחניים במפרנסיהם, גרמה ש'פני הדור כפני הכלב' (סוטה מט, ב) במשך דורות הגלות וגם בימינו. 'פני הדור', כנוי למנהיגים שבמקום להנהיג את הדור, נוהגים כפי שרוצים ומצפים מהם מפרנסיהם ונאלצים לאמץ אמונות שווא, כמו אסטרולוגיה, גלגול נשמות, הגדת עתידות על פי מעוף צפורים ודומיהם, של מי שהם תלויים בהם לפרנסתם ומאמינים בכל אלה. זאת מחוסר מקצוע להתפרנס בו באופן עצמאי. התלות הכספית של הרבנים אילצה ומאלצת אותם לקבל את אמונות השוא של נותני-לחמם.

אפשר להראות שרבים מהחולקים על רמב"ם לא חלקו מתוך רצון להגיע לאמת, אלא כדי להתיר להם איסורים חמורים, כמו איסור ההנאה מהתורה. ואפילו איסורים הקשורים בעבודה זרה, למשל היתר הנאה מחביות יין שנתערבה בהן חבית יין נסך. וכן עיסוק באסטרולוגיה וכשפים למיניהם, ששגו ושוגים בהם גדולי ישראל כמו הרמב"ן, רשב"א ורבים אחרים, ביחוד המקובלים, עד ימינו.

ולמה שגו כי בקבלת טובת הנאה אסורה, יש משום קבלת שוחד, והשוחד גורם לסמיות הלב כלומר לעיוורון החשיבה. כפי שנאמר בתורה:

ושוחד, לא תיקח: כי השוחד יעוור פיקחים, ויסלף דברי צדיקים.
שמות כג, ח

ופרשו חכמים בתלמוד במסכת כתובות קה, א-ב:

אפילו חכם גדול ולוקח שוחד, אינו נפטר מן העולם בלא **סמיות הלב** (עיוורון [החשיבה]). ויסלף דברי צדיקים: אפילו צדיק גמור ולוקח שוחד אינו נפטר מן העולם בלא **טירוף דעת**.

ומסביר את דבריהם המהר"ל:

י'עור עיני חכמים' - **שלא תעלה על דעתו הסברה הנכונה.**

י'יסלף דברי צדיקים' - **שאפילו יעוררהו על הדברים הצודקים, יסלפם.**

לכן לא קבלו רוב הפוסקים את דברי רמב"ם **הצודקים** בהלכות תלמוד תורה, בהלכות עבודה זרה ובהלכות רבות אחרות, שלא היו נוחים להם, למרות שעוררום על הדברים הצודקים.

אפשר להראות שה'יתר' **להנות מהתורה היה ביסוד הצרות השונות שפקדונו**, גרם לנו וגורם לסמיות הלב שהביאה ומביאה לחילול ה', בזוי התורה וכיבוי מאור הדת, כפי שצפו חז"ל ודוברם רמב"ם. לכן ראוי הנושא לעיון מעמיק.

נאמר בתלמוד שמכוער הדיין שנוטל שכר הבטלה ולא יותר, אם לא ניכר שהוא רק שכר הבטלה. וכמו לגבי דיינים, גם לגבי מורים חשוב שיהיה ניכר ששכר מורה התורה שבע"פ, הוא שכר הבטלה הניכר ולא יותר. לכן אין להסתפק בטענה שהמורה לתלמוד יכול היה ללמד פסיקה, ובהוראת תלמוד הוא נוטל שכרו רק כשכר הבטלה מהוראת פסיקה. כי אם אינו מלמד בפועל פסיקה, אין לטענה זו כל ערך. שהרי אם נקבלה, לא נותר כל תוכן לאיסור הנאה מהתורה, כי כל מורה או דיין יכול לטעון ששכרו הוא שכר הבטלה מעיסוק **שהיה יכול** לעסוק בו. וקשה להניח שאלה המביאים טיעון זה אינם יכולים להבין שהוא חסר כל טעם. כי כשאינן הרב עוסק **בפועל** במקצוע אחר, יש בכך 'חילול ה' בעיני ההמון, שיחשבו שהתורה שבה הוא עוסק מלאכה ככל המלאכות שמתפרנסים בהן ותזדלזל בעיניהם ויהיה העושה כן 'דבר ה' בזה". לכן **חייב** הדיין או המורה לתורה שבע"פ לעסוק **בפועל** גם במקצוע שמותר לקבל עליו שכר, כמו הוראת לימודי חול אפילו תורה שכתב במקום שנהגו ללמדה בשכר, וכל מקצוע שמותר ללמדו בשכר שאינו שכר הבטלה, כי רק אז **יהיה ניכר** ששכרו על הוראת תורה שבע"פ, אינו אלא שכר **הבטלה מהוראת המקצוע שמותר ללמדו בשכר**. ואכן חז"ל היו מתפרנסים ממעשה ידיהם **והפסיקו מעיסוקם כדי ללמד תורה שבע"פ או לדון** ולכן היה שכרם שכר הבטלה **הניכר**.

וחשוב שהדיין או המורה לתורה שבע"פ יבחר כמקצוע נוסף מדע או טכנולוגיה כוללת מדעי יסוד. כי לכל אדם ובמיוחד לרבנים ומורים, חשובה ידע במדעים להבנת התורה וגדולת הבורא כפי שהדגישו חז"ל, רמב"ם, והרבה מגדולי ישראל כמו מהר"ל, הגאון מוילנה, החת"ם סופר ועד רבים אחרים. שהרי כך נאמר בתלמוד:

אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו חושב עליו הכתוב אומר (ישעיהו ה) ואת פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן מניין שמצוה על האדם לחשב תקופות ומזלות שנאמר (דברים ד) ושמתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים איזו חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זה חישוב תקופות ומזלות: שבת עה, א

על הצורך בהכשרה במדעים למי שרוצה להגיע לשלמות כאדם, כתב רמב"ם בספרו מורה הנבוכים:

לכן, הכרחי לכל הרוצה להגיע לשלמות כאדם, לתרגל עצמו בתחילה בתורת ההגיון, ואחר זאת במדעים המתמטיים בסדר הנכון, ואחר כך במדעי הטבע ואחרי כן במדע הא-לוהות... מורה נבוכים חלק א, פרק לד.

(כל הפרק חשוב להכרת התנאים הדרושים להבנת התורה בכלל ומדע הא-לוהות בפרט.)
ועל החסרון שיש למי שלא קבל הכשרה כזו, כתב רמב"ם בתחילת איגרת תחית המתים:

...לבאר בחיבורנו התלמודיים עיקרים תוריים על צד הספור לא על צד הביא ראיה, כי הבאת ראיה על השרשים ההם צריכה למהירות בחכמות רבות לא ידעו התלמודיים דבר מהן כמו שבארנו במורה נבוכים. (איגרת תחית המתים עמ' שמא בהוצאת שילת)

את זאת הדגיש גם הגר"א שקבע:

'כל שחסרה לו יד אחת בחוכמת העולם, חסרות לו מאה ידות בתורה'.

בספרו נתיבות עולם, נתיב התורה, פי"ד כתב המהר"ל:

'החכמות לעמוד על המציאות וסדר העולם בודאי מותר ללמוד, ויש לעמוד עליהם ולהכיר את בוראו'.

על חשיבות המדעים עמד הגאון מוילנה וביתר הדגשה. הוא בקש את הדין משקלאו לתרגם את ספר הגאומטריה של אויקלידס. בהקדמה לתרגומו, מביא הדין משקלאו את דברי הגאון:

'כל שחסרה לו יד אחת בחוכמת העולם, חסרות לו מאה ידות בתורה'.

ופרט החת"ס:

כי כל החוכמות הן רקחות...לתורה והם פתחים ושערים לה. ומי שאין לו ידיעה בנתוח לא ידע הלכות טריפות על בוריה, וחכמת השיעור וגימטריי לעירובין וסוכה וחלוקת הארץ וכדומה...

ומדווח בספר 'החת"ס סופר, רבי משה סופר חייו ויצירתו' לרק אליעזר כ"ץ (מוסד הרב קוק) שהחת"ס שבח את הספר 'מוסדות תבל' מאת דוד בן מאיר הכהן פריזנהויזן בו מעלה המחבר תכנית לייסד בית מדרש לרבנים בו תינתן, נוסף על חינוך תורני מעמיק, גם הוראה בכל ענפי המתמטיקה, פיסיקה כימיה, היסטוריה, מוסיקה, אסטרונומיה, גיאוגרפיה, חוכמת הדרוש ושפות...

חבל מאד שתוכנית יפה זו לא מומשה, שהרי המלמד תורה שבע"פ ומלמד גם מקצוע חול, זכאי לקבל שכר על הוראת תורה שבע"פ, כשכר פועל בטל מהוראת מקצוע החול.
ונוסף לחשיבות המדעים להבנת התורה, להבנת המציאות וגדולת ה', מלמד הנסיון שלמורים ורבנים שלמדו מדעים, יש יותר השפעה על הצבור בכלל ועל התלמידים בפרט.

כפי שכתב רמב"ם בפירושו למשנה באבות ד, ז, ידע שירוב גדולי התורה ואולי אף כולם, יחלקו על פירושו את דברי חז"ל הברורים שאסור לעשות את התורה קרדום לחפור בו. אך כמה התעוותו והרחיקו בהתנגדותם זו, נלמד מהקטע הבא באגרות משה, לרב משה פיינשטיין, על יורה דעה ב, קטז :

ואף אם לדינא הלכה כרמב"ם, הסכימו חכמי הדורות משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, שאילו לא היתה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה, לא היו יכולים לטרוח בתורה כראוי והיתה התורה משתכחת מישראל, ובהיותה מצויה יוכלו לעסוק ויגדיל תורה ויאדיר. והוא לשון הכס"מ בפ"ג מהלכות ת"ת ה"י בסופו. וכן הביא מהמהרש"ל שכתב: ואמת שאם לא כן כבר היתה בטלה תורה מישראל כי א"א לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה וגם להתפרנס ממעשה ידיו. **ומסיק יותר דעוון הוא בידו אם לא יקבל מאחרים אפילו יודע חכמה ומלאכה שיוכל ליגע בה ולהרויח כדי לפרנס את ביתו בזה יבוזו לו באהבת התורה ולומדיה כי א"א שיבטל מלמודו עיי"ש.** ולכן הוא דין ברור ופשוט שנתקבל בכל הדורות אם מדינא אם מתקנה דעת לעשות לה' הפרו תורתך שמותר לעסוק בתורה ולהתפרנס מקבלת פרס או ממה שהוא מלמד תורה לאחרים או שהוא רב ומורה הוראה, **ואין להמנע מזה אפילו ממדת חסידות. ואני אומר כי אלו המתחסדים מצד שיטת הרמב"ם הוא בעצת היצר הרע כדי שיפסיק מללמוד ויעסוק במלאכה ובמסחר וכדומה עד שלבסוף הם שוכחים אף המקצת שכבר למדו ואינו מניחם לקבוע זמן לת"ת,** כי אם הראשונים כמלאכים אמרו שא"א לעסוק בתורה ולהחכים בה כשיעשה מלאכה להתפרנס ממעשה ידיו, כ"ש בדורנו דור יתמא דיתמי וגם אין לנו הנשים הצדקניות שירצו לסבול עוני ודחקות כבדורותם, שודאי א"א לשום אדם להתגאות ולאמר שהוא יכול לעשות מלאכה ולהחכים בתורה'.

ומצערים ומדאיגים דברי המהרש"ל שכתב :

דעוון הוא בידו אם לא יקבל מאחרים אפילו יודע חכמה ומלאכה שיוכל ליגע בה ולהרויח כדי לפרנס את ביתו בזה יבוזו לו...

וזאת למרות שחכמינו קבעו :

ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים דאילו גבי ירא שמים כתיב (תהילים קיב) אשרי איש ירא את ה' ואילו גבי נהנה מיגיעו כתיב (תהילים קכח) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא ולגבי ירא שמים וטוב לך לא כתיב ביה: (ברכות ח, ב)

ובהתאם לדברי חכמים, פסק רמב"ם במשנה תורה :

מעלה גדולה היא למי שהוא מתפרנס ממעשה ידיו, ומידת חסידים הראשונים היא ; ובוזה זוכה לכל כבוד וטובה שבעולם הזה, ולעולם הבא : שנאמר "יגיע כפיך, כי תאכל; אשריך, וטוב לך" (תהילים קכח, ב), אשריך בעולם הזה, וטוב לך לעולם הבא, שכולו טוב.

לכל כבוד וטובה שבעולם זוכה המתפרנס ממעשה ידיו ולא בוז יבוז לו! והרי אף בדורנו, שרב פיינשטיין מכנהו 'דור יתמא דיתמאי', ושכביכול, 'אין לנו הנשים הצדקניות שירצו לסבול עוני ודחקות כבדורותם', כפי טענתו. נמצאו רבנים שנפשם נקעה מהתלות בצבור, שגורמת בזיון התורה ובזיונם, ובחרו להתפרנס מיגיע כפיהם, **והגדילו את התורה והאדירוה(5)**, למשל הרב הרופא דר' חיים ביברפלד.

בהקדמה לתרגום לעברית של הספר 'מנוחה נכונה', שכתב ר' חיים ביברפלד זצ"ל, על הלכות שבת, כתב בנו :

'הוא (ר' חיים ביברפלד) היה בעל אופי עצמאי, **עבד ד' ולא עבד עבדים**, שונא חנף, תוכו כברו ולשונו לא ידע מעולם לדבר חלקלקות. משראה **מצב הרבנות שירד פלאים, בהיות הרבנים תלויים בדעת "אריות הקהילה"**, החליט, והוא אז כבן ל"ו שנה, ללמוד חכמת הרפואה **בכדי להנות מיגיע כפיו ולא להיות תלוי בבשר ודם**'. (מנוחה נכונה לר' ח. ביברפלד מהדורה שניה, הוצאת ראובן מס, תש"ו, עמ VII).

גם בהיותו רופא לא פסק ללמוד וגדולים כמו ר' ש.ז. אויערבך, ר' מ.מ. לוין בעל 'אוצר הגאונים' ור' אריה לוין, זכר צדיקים לברכה, התפעלו מכשוריו ושקדנותו. כרופא, הספיק לא רק לטפל בחולים במסירות, אלא לפעול להאדרת לימוד התורה יותר מאשר בהיותו רב כפוף ל"אריות הקהילה". היה אוהב ציון וזכה, בחסדי ה', להנצל מהנאצים ולהגיע לארץ. אולי בגלל המנעותו מלהנות מהתורה בעולם הזה.

אשרנו שבדורנו הולך וגדל מספר תלמידי ישיבות ורבנים שחוזרים ומכירים בגדולת רמב"ם וביושרו ונוהגים לפי **פסיקתו ואינם נהנים מן הצבור**. מהם שלמדו רפואה, אחרים מרצים למשפטים, למתימטיקה ולפיסיקה ועוד אנשים שמקדשים את ה', מעלים כבוד התורה ומקרבים את הבריות אליה. (5)

אכן הגדיל הרב פיינשטיין שהמסתמך על מה ש'הסכימו חכמי הדורות משום עת לעשות לה' הפרו תורתך', קבע כי 'אלו המתחסדים מצד **שיטת הרמב"ם הוא בעצת היצר הרע** כדי שיפסיק מללמוד ויעסוק במלאכה ובמסחר וכדומה עד שלבסוף הם שוכחים אף המקצת שכבר למדו'.

על גישה זו, הביע דעתו הרב אליהו זיני רב הטכניון ומרצה בו למתימטיקה, בעתון הארץ בשנת תשנ"ז בראיון עם ההיסטוריון אילן אסיה. בין היתר מצטט ההיסטוריון את רב זיני שאמר :

"בצער רב, כשאני אחוז רעדה, נאלץ אני להתעכב-מה על תופעה עגומה זו ולציין שכל המתנגדים לתורה עם מלאכה בתוך העולם הרבני היו כולם רבנים שחיו בגלות ישראל תחת שלטון נוצרי. תופעה זו זרה לחלוטין לכל קהילות ישראל שחיו תחת שלטון מוסלמי. רוב רבני תימן, אם לא כולם, סירבו לקבל משכורת מן הציבור. בכל קהילות צפון אפריקה חלק נכבד מן הרבנים התפרנסו ממעשה ידיהם, לא עלה על דעתם מעולם לפסול את דרכו של מי שלא נהג כמותם".

וממשיך המראיין וכותב, תוך שילוב ציטוטים מדברי רב זיני :

מניעת תלמידי החכמים והרבנים מעיסוק במלאכה היא תופעה מאוחרת גם בקרב יהדות אשכנז. בקרב גדולי אשכנז בימי הביניים תופעות אלה היו זרות. כן מציין הרב זיני כי רש"י היה יינן ור"ת ורשב"ם עסקו במסחר והחזיקו עדרים.

יתרה מזאת, הרב זיני טוען שאף השנוי בעמדתם של הרבנים האשכנזים המאוחרים נעשה בהשפעת הנצרות: **"רק מארצות שתחת שלטון נוצרי בקע קול הפוסל את המלאכה מתלמידי חכמים, ולא הרגישו שקול זה לא ממחנה ישראל הוא אלא קול של 'אחרים' הוא"**(4). הרבנים האוסרים על תלמידי חכמים לעסוק במלאכה מפירים את הוראת המשנה הקובעת: **"כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עוון"**. בכך גם מסביר זיני את הקריאה המתבקשת מפסיקה זו **"לתורה עם דרך ארץ"**, כלומר, רוחניות עליונה משולבת במידת הארציות הדרושה כדי לא לבזות את התורה. הרמב"ם כינה את אלו ש"עשו את התורה מלאכה כשאר מלאכות שמתפרנסים בהן" בכינוי **"מחללי השם בעיני ההמון"**, בעקבות זאת מכנה הרב זיני את התהליך שהביא אלפים רבים של יהודים במדינת ישראל להפוך את התורה למלאכה, ובעיקר את מעשי המפלגות **"המתמרות לייצג את ציבור הדבקים בה"**, בכינוי **"חילול ה' המוני"**.

נתבונן בדוגמה לחילול ה' המוני של אלה הנקראים 'חרדים'. הרב פרופסור טנדלר, חתנו של הרב פיינשטיין זצ"ל וראש ישיבת רבי יצחק אלחנן, דיבר על כך בראיון לעיתונאית Judy Siegel-Itzkovich שהתפרסם תחת הכותרת:

'Lacking commitment to Halacha'

בתרגום חופשי: **'חסרים מחויבות להלכה'**

אמר:

'...לרע המזל, לעתים קרובות שמים הם (החרדים) לב כמעט רק למצוות הפולחניות שבין אדם למקום ולא למצוות המוסר שבין אדם לחברו, במיוחד כאשר הדבר נוגע למוסר במסחר. נעשה יותר ויותר שכיח שחרדים מעורבים בשערוריות של הונאה בקבלת תמיכות ממשלה וכבעלי בתים בשכונות העוני. הם מתחרים לראות כמה הם יכולים להוציא מהממשלה." טנדלר מדגיש: **"אינם דואגים למנוע חילול השם ולקיים את המצווה לשמור על חוקי המדינה"**. יחד עם זאת יש לקבוצות החרדים הרבה כוח פוליטי, בארגנם את חבריהם לתמוך במועמדים המחוייבים לאינטרסים שלהם. עד כאן מהראיון עם הרב פרופ' טנדלר.

אך לא יגדיל תורה ויאדיר" התקיים ב'חרדים', שנוהגים לפי ה'היתר' שלא לעשות מלאכה ולהתפרנס מהצדקה, אלא **ישפיל תורה ויחריד**.

זה דיווח אחד על חילול ה' ובזוי התורה על ידי המתמרים להיות 'שומרי תורה', שמתירים לעצמם להנות מהתורה באיסור והגיעו, כפי שצפו חז"ל, ללסטם את הבריות.

יש חרדים רבים המתירים לעצמם להונות את ממשלת ישראל ואת ממשלות הגויים 'לשם שמים', ובכך גרמו וגורמים לחילול ה', לשנאת ישראל והרחקת יהודים רבים מהתורה כיוון שהמתמרים לשומרה, מחללים את ה', מבזים את התורה ומכבים מאור הדת וכדי בזיון וקצף. על כך נאמר:

ויבוא אל הגויים אשר באו שם ויחללו את שם קודשי--באמור להם עם ה' אלה, ומארצו יצאו. (יחזקאל לו, כ)

לעומת זאת, אם ינהגו מורי ההוראה לפי דעת חז"ל ורמב"ם ויקבלו רק שכר הבטלה הניכר, יקדשו את ה', יכבדו את התורה ויגבירו את מאור הדת.

לפני סיום הדין בנושא חשוב זה, יש להדגיש שעדיין הלך הרוחות נוטה אחר המקלים שלמרות כל האמור בתלמוד, למרות דברי רמב"ם הקשים והנחרצים בפירוש משנה באבות ד, ז, ולמרות האמור בהלכות תלמוד תורה ובהלכות סנהדרין, שרק שכר הבטלה הניכר ולא יותר, מותר לדיין או למורה תורה שבע"פ לקבל, הובנו דברי רמב"ם במכתבו ליוסף תלמידו, **בניגוד גמור לעקרון זה**, כפי שמוכח מדברי דר' דוד צבי בנעט, על הפיסקה הבאה במכתב רמב"ם לתלמידו רבי יוסף ברבי יהודה:

ועוד שאם תצטרך ללמד - יבטל מסחרך, ולקחת מהם - לא איעצך,

כתב ד צ בנעט:

יש לתמוה שהרמב"ם לא הזכיר כאן את איסור ההנאה מדברי תורה שעמד עליו בתוקף בפירושו על אבות ד, ז... (איגרות הרמב"ם, דוד צבי בנעט הוצאת ספרים ע"ש י"ל מגנס, עמ' 68).

אך אין מקום לתמוה, דר' בנעט לא שם לב שלא דן רמב"ם במכתבו בשכר **שאסור משום הנאה מהתורה**, אלא **בשכר הבטלה הניכר שמותר מהתורה, אך למרות זאת** יעץ לתלמידו לא לקחתו, כי אנשי בגדד שהיו אמורים לשלם שכרו היו אנשי קטטה כמפורט במכתבו.

בעקבות דר' דוד צבי בנעט כתב רב שילת בהערה לפירוש רמב"ם הנזכר למשנה ז בפרק ד במסכת אבות (בהוצאת רב שילת בעמ' עב):

התלמיד שואל את רבו האם הוא מרשה לו לפתוח 'מדרש' (=בית מדרש) וללמד. וזה לשון הרמב"ם בתשובתו (איגרות עמ' שיי"א): "הנה הרשיתך שתפתח מדרש ותלמד ותורה הלכה... ולקחת מהם - לא איעצך, אלא זו אחד מחייטות או נגרות או אריגה על דרך ההשתכרות אהוב אצלי מרשות ראש הגלות... ואם תקח מהם - תתבזה. ועצתי היא שתעשה יגיעך המסחר ולימוד הרפואה עם העסק בתלמוד תורה באמת". **מפורש בדברים האחרונים שהרמב"ם רק מיעץ לתלמידו לא לקחת שכר על הלימוד, אך אינו רואה בכך איסור וחילול השם, והיינו משום שהדבר בא ביוזמת התלמידים, אשר פונים לרב ומבקשים ממנו להפסיק מעבודתו ולהתפנות אליהם, והם ישלמו משכורתו.** והרמב"ם אומר שעלולה לצאת גם מזה התבזות...

גם לפי פירוש רב שילת יעץ רמב"ם לתלמידו לא לקבל שכר שאינו שכר הבטלה, אך לא אסר זאת ולא ראה בכך איסור וחילול השם, 'משום שהדבר בא ביוזמת התלמידים'.

כמו דר' בנעט הבין רב שילת שמדובר בשכר רגיל, **שאינו שכר הבטלה**, כי אם מדובר בשכר הבטלה, אין מקום לתהות שרמב"ם לא הזכיר כאן את איסור ההנאה מדברי תורה שעמד עליו בתוקף בפירושו על אבות, כדעת בנעט, ושאינו רמב"ם רואה בקבלתו איסור ולא חילול השם, כדברי רב שילת. שהרי בקבלת שכר הבטלה אין חילול השם, **ש'כבר עשו כן חשובי החכמים'** (פירוש המשנה בכורות ד, ו), והנוהג כמו חשובי החכמים, הרי זה מקדש את ה'!

נתבונן בדברי רמב"ם וניווכח שאכן מדובר **בשכר הבטלה** ולא בהנאה מהתורה שאסרו חכמים שהרי כתב רמב"ם בפירוש:

ועוד **ש'אם תצטרך ללמד - יבטל מסחרך - ולקחת מהם (שכר על ביטול מסחרך)**, לא איעצך'. (ההדגשות ותוכן הסוגרים, שלי, א. לוי)

יעץ רמב"ם לא לקבל **שכר עבור בטול מסחרו**, שהוא, **לפי הגדרת חז"ל ורמב"ם, שכר הבטלה הניכר**. ואכן, ראיית התלמוד שקרנא ורב הונא קבלו שכר הבטלה הניכר, היא **שבטלו מעיסוקם כדי לדון** את הפונים אליהם. ולא יעלה על הדעת שרמב"ם ייעץ לתלמידו לא לקחת שכר על לימוד תורה שבע"פ ודיינות, שזו עבירה חמורה, ואף לא שתלמידו יקבל שכר אסור זה, אלא יעצו לא לקבל **אפילו** שכר הבטלה הניכר, **שמותו לקבל 'וכבר עשו כן חשובי החכמים'** (פירוש רמב"ם למשנה ו בפרק ד באבות). וזאת כי אנשי בגדד, שמהם היה רב יוסף אמור לקבל את שכר ביטול מסחרו, היו בזמנו, אנשי ריב וקטטה, כפי שהדגיש רמב"ם לתלמידו:

אבל חוששני לך שיארעו לך קטטות עמהם תמיד, ולא תושג תכלית זולת הקטטות.

וכי העיסוק עמהם או לקיחת שכר מהם יגרמו לו רק צער, לכן הוסיף והזהירו:

אם תתעסק - תשפל ואם תיקח מהם, **(אפילו רק שכר הבטלה הניכר והמותר)** - תתבזה.

לפי הפירוש שאם יוזם מתן השכר הוא הפונה לרב או לדיין מבקש שרותו, מותר השכר גם אם אינו שכר הבטלה, סבור רב שילת (בעמ' עג) שמותר לקבל גם, שכר **שאינו שכר הבטלה**, לשם 'הכשרה לתפקיד ציבורי'. אך נשאר לו ספק (שם):

'האם לדעת הרמב"ם מותר מעיקר הדין לקבל משכורת מאחר, לשם לימוד גרידא, **כשהדבר מיוזמה גמורה של הנותן, הרוצה להרבות לימוד תורה באמצעות ממונו**'.

אך, כאמור, **לא נזכר בחז"ל או ברמב"ם, תנאי כל שהוא המתיר לקבל שכר שאינו שכר הבטלה הניכר ולא יותר**, ואף לא יתכן שיהיה תנאי כזה, שהרי כל מטרת איסור קבלת שכר שאינו שכר הבטלה בלבד, כדי שלא 'יאמרו הבריות שהתורה מלאכה ככל המלאכות שמתפרנסים בהן ותזדלזל בעיניהם ויהיה העושה כן 'דבר ה' בזה' וכל תנאי שיאפשר לקבל **יותר משכר הבטלה, יגרום שהבריות יאמרו שהתורה מלאכה ותזדלזל בעיניהם**. לכן אין להתיר למורים לתורה שבע"פ, לרבנים ודיינים לקבל שכר שאינו שכר הבטלה הניכר בלבד! **יהיה אשר יהיה הפונה אליהם ביוזמתו**, משרד החינוך, משרד הדתות, או כל גורם אחר שישלם את שכרם. (6)

ונראה נכון להוסיף שגם לו נמצא 'מקור' בו נאמר **במפורש** שאין רמב"ם רואה איסור וחילול השם וכו' כשקבל מקבל שכר שאינו שכר הבטלה הנכר בלבד, **כיוון שהשכר ניתן ביוזמת הפונים** לרב שבקשו לשלם שכרו, היינו צריכים להבין שהמקור מזויף, שהרי הדבר נוגד את דעת חז"ל, את פירוש רמב"ם למשנה אבות, **המבוסס על דברי חז"ל הברורים**, ואת פסיקתו הנחרצת בהלכות תלמוד תורה ג, ט [י]. ובכל מקום בו נדון איסור קבלת שכר רגיל והיתר קבלת שכר הבטלה, כמו האיסור ללמד תורה שבע"פ בשכר, לדון בשכר, או לקדש מי פרה בשכר. **ואף באחד מאיסורים אלה לא נעשתה הבחנה בין שכר שנדרש ביוזמת מקבלו, לבין שכר שניתן ביוזמת נותנו. ולמעשה מרוקן, פירוש זה, את תוכן האיסור לדון בשכר רגיל, או ללמד תורה שבע"פ בשכר רגיל, שהרי תמיד אפשר לייחס את מתן השכר ליוזמת התלמידים או המתדיינים, ואז, לפי דעה זו, אין השכר צריך להיות שכר הבטלה. מסקנה זו, כשלעצמה, מוכיחה שהפירוש לא קביל** שהרי הסיבה הקובעת שלא לקחת שכר על לימוד תורה שבע"פ היא שיאמרו הבריות שהתורה-

מלאכה ככל המלאכות שמתפרנסים בהן ותזדלזל בעיניהם, ויהיה העושה כן 'דבר ה' בזה'.

וכי אם קיבל הרב שכר **ביוזמת** הפונים אליו, לא תחשב התורה מלאכה ככל המלאכות ותזדלזל? וכי לא יהיה העושה כן 'דבר ה' בזה'?

השכר מותר רק אם הוא שכר הבטלה הניכר כי אז מקבלו-

לא הרוויח כלום, ולא נטל אלא כנגד מה שהפסיד.

רק אם שכר הרב או הדיין מכסה את מה שהפסיד ולא יותר וניכר שהוא שכר הבטלה לא יאמרו הבריות שהתורה מלאכה ככל המלאכות שמתפרנסים בהם ותזדלזל בעיניהם, ולא יהיה העושה כן 'דבר ה' בזה'.

לסכום: אסור לדיין או לרב המלמד תורה שבע"פ, לקחת שכר שאינו שכר הבטלה הניכר בלבד, בין אם יזמו את מתן השכר הנותנים אותו ובין אם יזמו המקבלו!

וכל דיין, או מורה תורה שבע"פ המתיר לעצמו, בטעונו זה או אחר, לקבל שכר, שאינו רק שכר הבטלה בלבד, עובר על דעת חז"ל ורמב"ם וגורם ליחילול השם, בזוי התורה וכבוי מאור הדת... וגורם רעה לעצמו, כפי שפסק רמב"ם בהלכות תלמוד תורה ג, ט [י], כנ"ל, וכפי שאנו רואים בעינינו במציאות חיי היום יום, הן מהבחינה החינוכית והן מהבחינה המדינית.

אילו היה כל דיין מקבל רק שכר הבטלה הניכר ולא יותר, לא היה לאדם, המתפרנס ממקצועו, שום ענין לשאוף למשרת דיין, שהרי השכר שמקבל פועל בטל מן המלאכה שעוסק בה, בדרך כלל פחות ולכל היותר שווה לשכרו במקצועו. וכאמור, כשמקבל הדיין שכר הבטלה הניכר לפי ההלכה, לא משנה אם מקבלו מן המתדיינים לפניו, או מהממשלה, או מתרומת הלשכה.

העובדה שבימינו הגישו רבנים עתירות לבג"צ נגד הממונים על הבחינות לדיינות על אי סדרים מכוון בניהול הבחינות, שמטרתן להבטיח את משרות הדיינות למקורבי הממונים על הבחינות, מוכיחה שלא מדובר בשכר הבטלה, אלא בתשלום גבוה הרבה מאד מעל מה שמסוגלים להרוויח בשוק העבודה החופשי, אותם הרצים

לדיינות בהכשרה שיש להם. הדבר 'מסביר' את רדיפת תפקיד הדיינות גם באמצעים בלתי כשרים. מי שמבקש הנאה אסורה, אינו בוחל בדרכים אסורות!

לא פלא שמוסר העבודה של מי שעושים את התורה קרדום לחפור בו, ירוד, ולעתים אף לעיני כל. יש דיינים שלא מגיעים בזמן לבין הדין ועוזבים את המקום לפני הזמן. משכורות רבני ערים הרבה מעל שכר הבטלה הניכר, ועם זאת טיפול לקוי בצרכי הדת של האוכלוסייה: יש בעיות אמיונות חמורות בפיקוח על כשרות, יש סחבת קשה בטיפול בתיקי גרושין וגירין וסיפורים רבים על צורך בשוחד על מנת להקל ולהחיש את הטיפול. לקויים חמורים אלה הם תוצאה **זועקת** של עשיית התורה קרדום לחפור בו, אכן נגרם חילול ה' בעבר וכיום, ומתבזית התורה וכבה מאור הדת, ורבים מהנהנים באיסור מהתורה מגיעים ללסטם את הבריות בדרישות כספיות לא הוגנות.

בספר דברים ד, ו-ט נאמר:

'ושמרתם, ועשיתם--כי היא חכמתכם ובינתכם, לעיני העמים: אשר ישמעון, את כל החוקים האלה, ואמרו רק עם חכם ונבון, הגוי הגדול הזה... רק הישמר לך ושמור נפשך מאוד, פן תשכח את הדברים...'

ומפרש רש"י: **רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח:** אז כשלא תשכחו אותם ותעשו על **אמיתתם** תחשבו חכמים ונבונים, **ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים.**

התורה מבטיחה לנו שאם נקיים 'ושמרתם ועשיתם', יקויים בנו 'ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה'. אולם כיוון שהמתמרים להיות חרדים לדבר ה' לא נחשבים עם חכם ונבון, אלא אוילים המאמינים באמונות שחז"ל ורמב"ם קבעו שהם הבל ועקרי עבודה זרה. וכיוון שהציבור בז להם על שהם מתפרנסים מכספי ציבור ואינם מוכנים לעשות מלאכה בגלל עיסוקים בתורה, ברור שאינם מקיימים את 'ושמרתם ועשיתם', **כי לו קיימו זאת, היו נחשבים חכמים ונבונים שהרי כך הבטיחה לנו התורה.**

חובתנו לחזור לקיים את הוראות חז"ל בלא עיוותים והתחכמויות. רמב"ם עלה לאין ערוך על כל החולקים עליו בהגינותו, בהגיונו ובהבנת דברי חז"ל, והם אמרו 'הבא ליטהר מסייעין בידו'. יותר קל היום מאשר בעבר, לקיים את הוראת חז"ל ללמוד גם תורה וגם אומנות, ולעסוק בשתייהן בכבוד. כיצד?

המדינה נושאת בהוצאות חינוך חובה לכל, לרבות לימוד מקצוע, רוב ההורים נושאים בחלק מהוצאות ראשית הלימודים הגבוהים. למי שאין תמיכת הורים יש אפשרות לקבל הלוואה מקרנות הלוואות לסטודנטים נזקקים, על מנת שיפרע את חובו לאחר גמר לימודיו. לו הושקע רק חלק מכספי התמיכה בבחורי ישיבה בקרנות הלוואות, היה אפשר לכולם ללמוד תורה ואומנות, לעמוד ברשות עצמם, להגיע לגדולה בתורה ולקדש שם שמים.

כיום יכול כל מי שרוצה **בכנות** להמנע מלעשות את התורה קרדום לחפור בו, ללמוד מקצוע נוסף ולעסוק בו **אפילו חלקית**, כדי ששכרו כמורה או כרב יחשב שכר הבטלה הניכר בלבד ולא יותר (5). וכל מי שינהג כך **יקדש שם ה' יכבד את התורה ויגביר את מאור הדת!**

יהי רצון שימול ה' את לב כולנו הלומדים, המלמדים והדיינים לעובדו באמת ובלבב שלם ובכך נזכה לגאולה שלמה במהרה בימינו.

(1) רבי משה צארום העיר על קושי במלוי הלכות תלמוד תורה במשנה תורה ככתבן.

בהלכות תלמוד תורה א, ט נאמר:

מקום שנהגו ללמד תורה שבכתב בשכר, מותר ללמד בשכר. **אבל תורה שבעל פה, אסור ללמדה בשכר**: שנאמר "ראה לימדתי אתכם, חוקים ומשפטים, כאשר ציווני, ה' . . ." (דברים ד, ה)--מה אני בחינם למדתי, אף אתם בחינם למדתם ממני; וכן כשתלמדו לדורות, בחינם כמו שלמדתם ממני.

ובהלכה י נאמר:

לא מצא מי שילמדו בחינם--ילמוד בשכר, שנאמר "אמת קנה" (משלי כג, כג).

יכול, ללמד לאחרים בשכר: תלמוד לומר, "ואל תמכור" (שם)--הא למדת שאסור לו ללמד בשכר, אף על פי שלימדו רבו בשכר.

אולם בהלכה ב בפרק ד נאמר:

וכן הרב שאינו הולך בדרך טובה--אף על פי שחכם גדול הוא, וכל העם צריכין לו--אין מתלמדין ממנו, עד שיחזור למוטב: שנאמר "כי שפתי כוהן ישמרו דעת, ותורה יבקשו מפיהו: כי מלאך ה' צבאות, הוא" (מלאכי ב, ז).

אמרו חכמים, אם דומה הרב למלאך ה' צבאות, תורה יבקשו מפיהו; ואם לאו, אל יבקשו תורה מפיהו.

והרי המלמד בשכר עובר על איסור, נמצא שאינו הולך בדרך טובה' ולכן אסור ללמוד ממנו! כיצד לצאת ממצב זה?

רב משה צארום סבור ש'כל המשים בלבו שילמד ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מהצדקה' (ת"ת ג, ט), חמור יותר מהמלמד בשכר, כי הראשון לוקח מהציבור, ואינו תורם לציבור, בעוד שמלמד בשכר שאינו שכר הבטלה, תורם לצבור ולכן הוא חושב שמותר ללמוד ממנו.

אולם גם אם המלמד בשכר פחות חמור מאשר הלומד ומתפרנס מצדקה, עדיין הוא עובר על איסור, ואין ללמוד מפיו עד שיחזור למוטב.

אלא שההלכה האוסרת ללמוד מרב שאינו 'דומה' למלאך ה', לא נועדה ליישום ככתבה. שהרי אין באפשרותנו לדעת איזה רב דומה יותר למלאך ה', לכן יתכן שהרב המלמד בשכר 'דומה למלאך ה' צבאות', יותר מהרב המלמד בחינם, שעובר על איסורים אחרים. נמצא שמורה לנו ההלכה שיש ללמוד ממי שדומה ככל האפשר למלאך ה', ואם אין מי שילמדנו בחינם, עלינו לבחור את ה**יותר דומה למלאך ה'**, בין המלמדים בשכר.

(2) קרנא הוה שקיל איסתירא מזכאי ואיסתירא מחייב ודאין להו דינא. והיכי עביד הכי והכתיב (שמות כג) **ושוחד לא תקח** וכי תימא הני מילי היכא דלא שקיל מתרוייהו דלמא אתי לאצלווי דינא קרנא כיון דשקיל מתרוייהו לא אתי לאצלווי דינא וכי לא אתי לאצלווי דינא מי שרי והתניא ושוחד לא תקח מה תלמוד לומר אם ללמד שלא לזכות את החייב ושלא לחייב את הזכאי הרי כבר נאמר (דברים טז) לא תטה משפט, **אלא אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב** אמרה תורה ושוחד לא תקח. הני מילי היכא דשקיל בתורת שוחד קרנא **בתורת אגרא הוה שקיל**. ובתורת אגרא מי שרי והתנן הנוטל שכר לדון דיניו בטלין הני"מ אגר דינא קרנא **אגר בטילא** הוה שקיל. ואגר בטילא מי שרי **והתניא מכוער הדיין שנוטל שכר לדון אלא שדינו דין** ה"ד אילימא אגר דינא דינא דין והתניא הנוטל שכר לדון דיניו בטלין אלא אגר בטילא וקתני מכוער הדיין הני מילי בטילא דלא מוכחא קרנא **בטילא דמוכחא הוה שקיל** דהוה תהי באמברא דחמרא ויהבי ליה זוזא. כי הא דרב הונא כי הוה אתי דינא לקמיה אמר להו הבו לי גברא דדלי לי בחריקאי ואידון לכו דינא. (כתובות קה,א)

(3) ידוע שנעשו שנויים בתלמוד, במשנה ובמשנה תורה, חלקם בטעות וחלקם נעשו בכוונה להתאימם לדעת המשנים. בהקדמה לספרו 'מנהג אשכנז הקדמון', כתב פר' תא-שמע:

בטוי חד משמעי למעמדו הפסיקתי המורכב של התלמוד, ולהכפפתו אל מסורות המנהג החי, הוא יחסם 'הפתוח' של קדמוני אשכנז אל גירסאות התלמוד **והתאמתן המתמדת אל מה שידוע להם, בידיים ובזרוע**. מורשת 'פתוחה' זו היא שאפשרה במאות הי"ב, את פעולתם הדרמטית של בעלי התוספות, שניצלו חופש מסורתי זה כלפי נוסח התלמוד כדי **לשוות לסוגיותיו פנים חדשות לגמרי**, בדרכים עיוניות ומשפטיות מורכבות;... (מבוא עמ' 13-14)

במסגרת תפיסת-עולם מיוחדת וקמאית זו הכופפת את הספרים לחיים (ולא להיפך!), נתאפשרה גם **התופעה האשכנזית הקבועה של הגהת ספרי המשנה והתלמוד, באופן מסיבי וביד חזקה** על פי הסברה ושיקול הדעת בלבד, ולא רק מתוך ספרים עתיקים, תופעה זו הוכרה כבר על ידי החכמים הראשונים שחיפשו, בכל מקום, אחר **'נוסחאות ספרדיות' שהוחזקו בטהרתן...לא רק מלים וקטעי משפטים הוחלפו בספרים, אלא הרכבות של ממש, ממקורות חיצוניים, מקבילים וזרים...גם בתחום ספרות הגאונים**. (בהקדמה הני"ל עמ' 83-84).

...הצעת חילופי נוסח בחופשיות רבה **עד כדי כתיבה מחדש של התלמוד**... (עמ' 84, לפי ח. סולוביצ'יק ב-1 (1971), Hasidim' AJSR Theree Themes in Sefer'pp.343. (עד כאן ציטוט, ההדגשות נוספו על ידי, א. לוי)

הרי דוגמה ברורה לשנויים בתלמוד ובמשנה תורה כדי להתיר בהנייה חביות יין שנתערבה בהן חבית יין נסך, בניגוד לכלל ברור שדבר **'חשוב'**, כמו חבית יין, **'שבמנין' וש'אסור בהנייה'**, **אוסר כל מספר חביות**. 'היתר' זה היה 'הכרחי', כי סוחרי היין היהודים היו בסיכון מתמיד של איסור הנייה של כל יינם, אם נתערבה בחביותיהם חבית יין נסך, או אם נגע גוי (נוצרי קתולי, הנחשב עובד עבודה זרה) באחת מהחביות ולא ידוע באיזו, וזה נזק שאי אפשר לעמוד בו'.

השינויים להתיר בהנייה חביות שנתערבה בהם חבית יין נסך, מודגשים על ידי העובדה שהמשנים 'התירו' רק אם נתערבה חבית **יין נסך**, אבל השאירו בתוקף את איסור ההנייה מחביות שנתערבה בהן חבית **יין עורלה או כלאי הכרם**, למרות שאיסור יין נסך חמור הרבה יותר מאיסור עורלה או כלאי הכרם. אלא שלא היה צורך להתיר בהנייה חביות יין שנתערבה בהן חבית יין עורלה או כלאי הכרם, כי ספק יין עורלה וכלאי הכרם בחוץ לארץ מותר. אך לא חשו ולא שמו ליבם, המשנים', לחוסר ההגיון וחוסר העקביות **שבהיתר הנייה מחביות יין שנתערבה בהן חבית יין נסך, לעומת איסור ההנייה מחביות יין, נתערבה בהן חבית יין עורלה או יין כלאי הכרם.**

הוכחה מפורטת של שנויים אלה ואחרים הדומים להם, נמצאת במאמר שכתבתי על:

'הדרכים והסבות להתהוות שבוישים בכתבים עתיקים בכלל, ובכתבי רמב"ם בפרט'

(4)

המנהג היה 'מקודש' בעיני רבני אשכנז, גם אם היה מנהג הנוגד את ההלכה.

גישה זו נבעה מגישת הכמרים הקתולים למנהגי הנצרות (עמ' 42 במבוא למנהג אשכנז הקדמון לפר' תא-שמע) וכך היו הרבה ממנהגי אשכנז מנוגדים להלכה בתלמוד. ניגוד זה הניע את רבני אשכנז לשנות את התלמוד, את דברי הגאונים ואת משנה תורה, כדי ל'התאימם' למנהג 'המקובל', או לדעה ההלכתית המקובלת על רבני אשכנז. (3) והרי דוגמה למנהג שעובר על איסור כרת. בספר המנהגים של של ר' אייזיק טירנא, שחי בראשית המאה ה-10, כתוב:

'והמנהג עוקר הלכה אפילו באיסור דאורייתא, כגון ברינוס נמצא שאוכלין הכרס שקורין פנצ"א, עם החלב שעליו, שלדידן איסור כרתי' (הקדמת הספר).

עוד במאה ה-11 הותיר הרמ"א את ההכרעה בשאלה זו למנהג הקהילות (יו"ד, סי' סד). (הערה 112 עמ' 80 במבוא לימנהג אשכנז הקדמון).

כאמור היה מתן סמכות עליונה למנהג, מקובל אצל הקתולים, **והרי דוגמה נוספת למנהג, שהיה מקובל אצל הקתולים ואומץ על ידי רבני אשכנז למרות שהוא נוגד את ההלכה**, (עמ' 43 והערה 50, שם) נאמר בתשובת ר' נתן המכירי לר' יהשוע לאחר שהוכיחו מאד על שהעז לפקפק ולחקור אמיתותם של מנהגים מקובלים, סיים כך:

והיה לו לשואל שאילה זו, לתמוה, אעפ"י שחותמים לפני רבותינו בעת חתימת הכתובה בשושבינין שהם נערים ועדים. **והם לא ראו הקנין ולא יודעים מה קנין כתוב, ואעפ"י כן אין מדקדקים ואין חוששין בכך**, כי אמרו רבותינו לנו הכל אצל כתובה עדים הם. הואיל ורואין כל הענין על מה הוא, לפיכך אין צורך לדקדק כל כך'

לדעת פר' תא-שמע **משתקף בקבלת עדים קטנים** 'המנהג הגרמני הנפוץ להעמיד ילדים כעדים למעשי קנין שונים'.

(5) והרי שמות כמה רבנים בדורנו, גדולים בתורה ובעלי מקצוע, לפי שמות משפחתם בסדר האלף-בית: שלמה אבינר ראש ישיבה ומהנדס, מרדכי הלפרין, לשעבר ראש ישיבה, כיום רופא מעולה הממשיך להרביץ תורה, דניאל הרשקוביץ, פרופסור ודקן המחלקה למתימטיקה בטכניון וגם ממלא מקום רב בנימין זאב בנדיקט, אליהו זיני רב הטכניון וד"ר למתימטיקה, משה דוד טנדלר, פרופ' לביולוגיה, ראש ישיבת ר' יצחק אלחנן, ורבים אחרים.

(6) חוק המדינה אינו מתיר לעובד מדינה עיסוק פרטי, אולם אפשר לקבל רשות לכך. ויש להניח שאם יובן המניע של הרבנים, הדיינים והמורים לעסוק במקצוע נוסף כדי ששכרם יחשב שכר הבטלה הניכר, יקבל הדבר אישור ותימוכין בחוק.